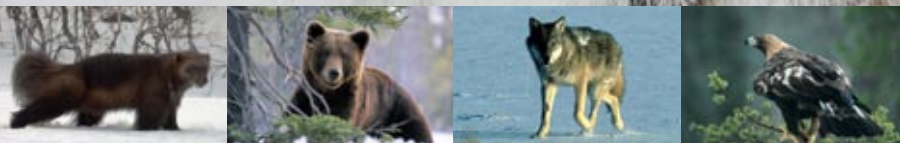

Direktoratet for **naturforvaltning**

Gaupe, jerv, bjørn, ulv og kongeørn – vårt ansvar

Før liv i naturen og natur i livet

Rovvilt i norsk natur

Gaupe, jerv, bjørn og ulv er de største rovdyrene som lever på fastlands-Norge, og kongeørnen er vår nest største rovfugl. Disse fem artene har en spesiell status i norsk natur. I denne brosjyren presenteres fakta om disse fem artene og hvordan de forvaltes i Norge i dag.

Utrydningstruet

Gaupe, jerv, bjørn, ulv og kongeørn har eksistert i de nordlige deler av Europa før fangstfolket bosatte seg i disse områdene. Menneskenes tilnærming til de store rovdyrene har forandret seg gjennom tidene. I jakt- og fangstkulturen var de store rovdyrene behandlet med respekt og var høyt verdsatt som jaktbytte. Med overgangen til en mer fastboende jordbrukskultur endret synet på naturen seg, og de store rovdyrene ble sett på som skadedyr som skulle bekjempes og utryddes.

På begynnelsen og fram til midten av 1800-tallet ble jakten på rovdyr så effektiv at den fikk stor innvirkning på bestandene. På den tiden ble det årlig felt ca. 230 bjørner av en bestand på om lag 3000 dyr. Det ble felt ca. 220 ulver, 120 gauper og nærmere 60 jerver hvert år. Den harde beskatningen førte til at våre store rovdyr omtrent var utryddet på begynnelsen av 1900-tallet.

Samspillet i naturen

Etter hvert viste forskning og undersøkelser hvordan rovdyr og byttedyr innbyrdes påvirker hverandre, og sakte vokste det fram en erkjennelse om rovdyrenes plass i naturens samspill. Ny kunnskap om rovdyrenes rolle i økosystemet og samspillet i naturen førte til at rovviltartene jerv, bjørn, ulv og kongeørn i dag er totalfredet i Norge.

Konflikter

Ulikt ståsted i forhold til rovviltet og forvaltningen av artene fører til diskusjoner om hvilken innsats vi skal gjøre for å ta vare på arter som ikke bare har en direkte nytteverdi for mennesker. Har livet og livets mangfold verdi i seg selv, og er det nok til å legitimere ressursbruken? Individuelle vurderinger av etikk, moral, naturens egenverdi og viltets nytteverdi ligger til grunn for den enkeltes holdninger til rovvilt. De aller fleste i Norge ønsker å bevare rovviltartene i norsk natur, dette har også Stortinget slått fast en rekke ganger. Samtidig er det knyttet en rekke utfordringer til forvaltning av disse artene. De gjør skade på husdyr og tamrein, og en god del mennesker føler utrygghet ved tilstedeværelse av store rovdyr i sitt nærområde.

Vårt ansvar

Rovvilt er, på samme måte som oss mennesker, en naturlig del av naturen og økosystemer. Menneskelige aktiviteter og inngrep i naturen fører til at stadig flere arter blir utrydningstruet og utryddes. Presset mot naturen og naturressursene er økende, og arter forsvinner langt hurtigere enn tidligere antatt. Artene er tilpasset hverandre gjennom evolusjon på måter som ennå ikke fullt ut er forstått. Utryddelse av én art kan få store ringvirkninger i økosystemer, virkninger som vi i dag ikke kjenner til.

Gaupe, jerv, bjørn, ulv og kongeørn er en del av nasjonalarven vår, de er viktige brikker i naturen og de er vårt ansvar.

Gaupe – *Lynx lynx*

Leveområde

Gaupe er et typisk skogsdyr som er utbredt over store deler av Europa og Asia. I Norge har antall gauper økt siden slutten av 1950-årene. Økningen i rådyrstammen har bedret nærings-tilgangen for gaupa, og kan langt på vei forklare ekspansjonen. I tillegg har gaupa relativt stort formeringspotensiale. Bestanden kan øke med 20 prosent årlig. I dag finnes gaupe over store deler av landet, men de tetteste bestandene er på Østlandet og i Midt-Norge.

Både leveområder og vandringslengde hos gaupe varierer. "Bofaste" gauper kan bevege seg 20-25 km i løpet av ett døgn. Leveområdet til familiegrupper som består av ei hunngaupa med siste ungekull, er ca. 500 km² i Norge. Enslige hanner kan ha leveområder som er tre til seks ganger så store. Leveområdene varierer og er generelt større lengre nord.

Den effektive jegeren

Gaupa er en smygjeger. Når byttedyret er oppdaget forsøker den ubemerket å smyge seg inn på dyret for å avlive det. Store byttedyr som rådyr, rein og sau drepes gjerne med strupebitt, mens mindre dyr bites over nakken. Strupebitt medfører at byttedyr dør med det samme. To av tre vellykkede jaktforsøk er avsluttet etter bare 20-30 meter. Vinterstid er ca. 60 prosent av jaktforsøkene på rådyr vellykket, og en tredel av jaktforsøkene på hare og småvilt går i gaupas favør. Dette gjør gaupa til en svært effektiv jeger. Hanngaupene dreper oftere enn hunngaupene. I enkelte tilfeller med stor tilgang på byttedyr kan hanngaupene avlive et dyr hver 2.-3. dag. Gaupa lever hovedsakelig av byttedyr den selv har drept, og spiser nesten alltid kjøttet ferskt.

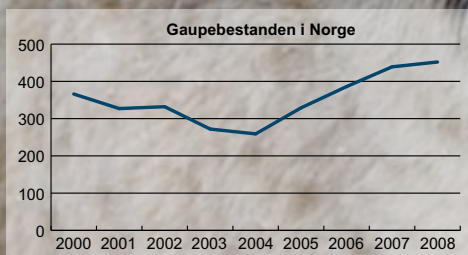
Paring og unger

Voksne gauper ferdes stort sett alene, bortsett fra i paringstiden som hovedsakelig er i mars. Etter en drektighetsperiode på 70 dager fødes ungene i mai-juni. Yngleplassen kan være ulike steder, i bergskrenter, gamle revehi eller for eksempel under grantrær. Ungene er blinde ved fødselen. De lever av morsmelk fram til desember, men spiser gjerne fast føde fra de er et par måneder gamle. Utpå sommeren følger ungene mora på jakt. Først når de er 8-9 måneder gamle behersker ungene jaktteknikken, men fortsatt skaffer mora maten. Unger som blir morløse i ung alder har derfor små sjanser til å overleve. Hunngaupa og ungene hennes er sammen nesten helt til neste kull kommer.

Visste du at...?

- Gaupa er Europas største ville kattedyr.
- Det var statlig skuddpremie og helårsjakt på gaupe fram til 1980.

- **Familie:** katterfamilien (*Felidae*)
- **Bestand i Norge:** ca. 450 (2008)
- **Bestand i Sverige:** 1300-1500 (2006)
- **Bestand i Finland:** 1100-1200 (2005)
- Fredet i Norge i 1992, åpnet for kvotejakt i 1994
- Vurdert som en sårbar art i Norsk Rødlister 2006
- **Vekt:** voksen hunn 16-20 kg, voksen hann 20-25 kg
- **Kroppsstørrelse:** ca. 1 m lang, mankehøyde ca. 60-70 cm
- **Levealder:** inntil 14 år
- **Kullstørrelse:** 1-4 unger, vanligvis 2-3
- **Føde:** rådyr, hare, skogsfugl, rein, rødrev, smågnagere, sau

Jerv – *Gulo gulo*

Leveområde og vandring

Jerven lever i fjell, på tundra og i nordlige skogsområder både i Eurasia og i Nord-Amerika. I Norge finnes den først og fremst i fjellområdene langs riksgrensa mot Sverige og Finland, fra Sør-Trøndelag og nordover. Det finnes en mindre bestand i sentrale fjellstrøk lengre sør i Norge. I dag er det relativt liten utveksling av individer mellom bestandene i sør og nord, men bestandene har de siste årene vokst mer sammen.

Sammenlignet med rovdyr av tilsvarende størrelse, har jerven svært store leveområder. Leveområdene varierer i størrelse med områdets kvalitet, kjønn og sosial status til individene. Tisper med unger har de minste leveområdene som varierer fra 40-140 km², mens tisper uten unger og hanner bruker områder som varierer fra 200-500 km². Ungdyr og svært gamle individer som ikke har eget territorium kan streife over områder på flere tusen kvadratkilometer. Bruken av leveområdene varierer også med årstid. Om vinteren forflytter områdebruken seg til mer lavereliggende områder, trolig på grunn av større tilgang på byttedyr og åtsler.

Åtseleter og rovdyr

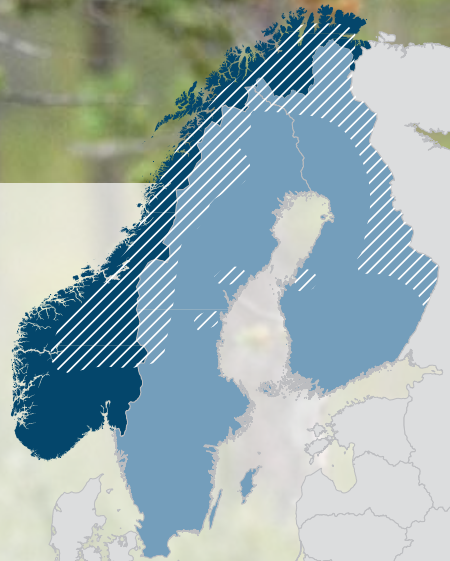
Jervens latinske navn er *Gulo gulo*. "Gulo" betyr storeter og gjenspeiler forestillingen om jerven som et blodtørstig dyr som kan spise ubegrensede mengder mat. Jerven dreper ofte mer enn den spiser for så å lagre overskuddsbyttet til senere bruk. Om vinteren spiser jerven hovedsakelig reinsdyr som den enten har funnet som åtsel eller drept selv. Jerven har en fabelaktig luktesans og kan lukte seg fram til et kadaver over lange avstander. Et kadaver eller byttedyr som er så stort at det ikke kan spises med det samme, blir tatt vare på til senere bruk. Kjeveutforming, tannsett og tilhørende muskulatur gjør jerven i stand til å knuse store bein, og byttet deles opp og gjemmes i terrenget. Snøbreer, steinurer, bekker og myrhull er vanlige lagringsplasser. Den mer varierte sommerdietten består av fugler, små og mellomstore pattedyr, planter, rein og sau, samt kadavre av andre større byttedyr som kan være drept av gaupe, bjørn eller ulv.

Paring og unger

Paringen skjer i perioden april-august. Befructede egg forblir i et lite utviklet "dvale-stadium" inntil de fester seg til livmoren i løpet av november-mars. Selve fosterutviklingen tar kun 30-50 dager. Ungene kan komme til verden i perioden fra januar til april, men de aller fleste fødes i månedsskiftet februar-mars.

"Fødestua" er en grop som jervtispa har gravd ut i en dyp snøfonn, gjerne i nærheten av storsteinet ur. Fra gropa graver den ganger til matforråd, "toalett" og ofte til selve ura. Hiet kan derfor bestå av et omfattende gangsystem. Blir tispa forstyrret, kan hun flytte med seg ungene til et nytt hi.

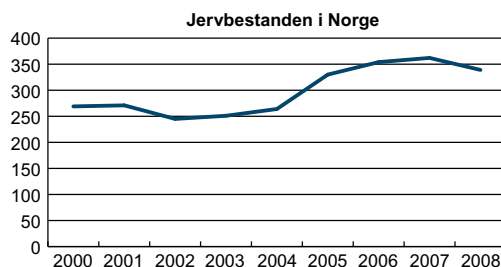
- **Familie:** mårfamilien (*Mustelidae*)
- **Bestand i Norge:** ca. 340 (2008)
- **Bestand i Sverige:** ca. 450 (2007)
- **Bestand i Finland:** ca. 130 (2005)
- Fredet i Sør-Norge i 1973, i hele landet i 1982
- Vurdert som sterkt truet i Norsk Rødliste 2006
- **Vekt:** tisper 8-12 kg, hanner 12–18 kg
- **Kroppslengde:** inntil 1 m
- **Levealder:** inntil 17 år
- **Kullstørrelse:** 1-5 valper, vanligvis 2-3
- **Føde:** rein, elg (åtsel), hare, bever, smågnagere, fugl, sau

Ungene fødes pelskledd med lukkede øyne og uten tenner. Ved fødselen er pelsfargen hvit, ungene veier 80-90 gram og kroppslengden er ca. 12 cm. Ungene dier mora fram til de er 9-10 uker gamle. I april-mai ligner de en voksen jerv av utseende, veier rundt tre kilo og har begynt å leke seg utenfor hi-åpningen. Valper er nesten helt utvokste i september ved 6-7 måneders alder. De blir gradvis uavhengige av mora og klarer seg vanligvis selv fra midten av september. Tisper får som regel første ungekull som tre-åringer, og hovedregelen er at de får et ungekull annet hvert år. Dødeligheten blant valper er stor, og infanticid (ungedrap) er en vanlig dødsårsak. Det antas at det er voksne hannjerver som ikke er fedre til valpene som gjør dette.

Visste du at...?

- Jerven er en meget god klatrer.
- Jerven gjør mest skade på sau av de fire store rovdyrene i Norge.
- Jerven kan drepe byttedyr som er mange ganger større enn den selv, for eksempel rein. De store fotsålene gjør at den flyter godt selv i løs snø, mens klauvdyr bryter gjennom.

Bjørn – *Ursus arctos*

Leveområder og vandring

Brunbjørn finnes over store deler av Nord-Amerika, Europa og Nord-Asia. Bjørn som befinner seg i Norge i dag tilhører to ulike bestander, en norsk/finsk/russisk bestand i Finnmark og en skandinavisk bestand lengre sør i Norge. De fleste bjørner i Norge er hannbjørner, og spesielt unge hannbjørner kan vandre over enorme områder særlig i brunsttida på våren. DNA-analyser de siste årene har vist at ca 75 prosent av bjørnene i Norge i dag er hannbjørner, og overvekten av hannbjørner er særlig stor i sør.

I Norge har binner nesten utelukkende blitt registrert i grenseområdene mot Sverige, Finland og Russland. Hjemmeområdet for ei binne med unger er mellom 200-400 km². I områder med mange binner har hannbjørnene tre ganger så stort hjemmeområde som binnene. Hanner vandrer normalt mellom 10-20 km per døgn, men kan gå opptil 50 km per døgn.

En alteter

Bjørner spiser både planter og dyr. Om våren når bjørnen kommer ut av hi spiser den maur, kadaver av elg og rein som har omkommet i løpet av vinteren, og under gunstige føreforhold på vårvinteren kan bjørnen drepe voksen elg og rein. Om sommeren spiser den blant annet

urter og maur og den kan også ta elgkalver i kalvenes første leveuker. Sau er også et viktig byttedyr for bjørn både sommer og høst i områder hvor det finnes sau. På høsten er det bær som dominerer føden. Bærene har høyt sukkerinnhold og gjør at bjørnen kan øke vekten raskt mot den lange hi-perioden om vinteren.

Vintersøvn

Bjørner ligger i hi om vinteren. Under vintersøvnen senkes pulsen og bjørnen reduserer forbrenningen. På denne måten sover bjørnen mens den tærer på fettreservene den har bygget opp i løpet av høsten. Bjørnen kan godt våkne opp i løpet av vinteren og bevege seg i området i nærheten av overnattingsstedet, før den legger seg for å sove videre. Hi-perioden varierer mellom 5-7 måneder. Selve hiet kan være en utgravd maurtue, ei vindfallsrot, grus eller jordbakke, eller bare rett på bakken. Binner som skal føde unger legger ofte mer arbeid i valg og utforming av hi enn andre bjørner. Bjørner benytter sjelden samme hi to år på rad.

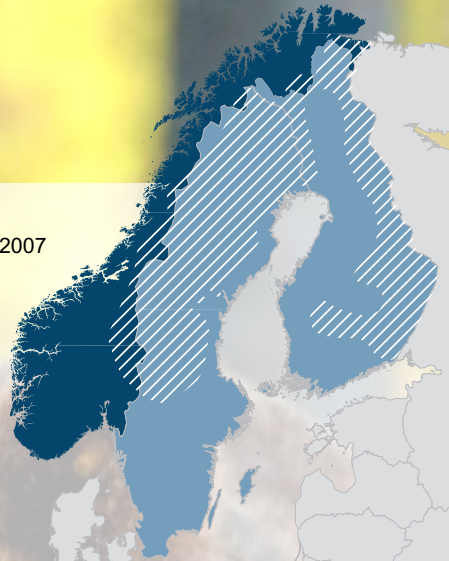
Paring og unger

Bjørner blir kjønnsmodne ved 4-5-årsalderen. Paringstiden er eneste tid på året da hannbjørn og binne møtes. I paringstiden vil hannbjørner være svært aktive og nesten daglig passe opp binnene innenfor sitt territorium. Av alle bjørnunger som fødes i Norge og Sverige, blir nesten halvparten drept av en hannbjørn som vil pare seg med mora. Men hannbjørner dreper ikke egne unger, og som en forsvarsstrategi for å forhindre at ungene blir drept parer binna seg derfor ofte med flere hanner.

Ungene fødes i januar-februar. Bjørnen har forsinket fosterutvikling slik at effektiv drektighetstid bare er to måneder, selv om paringen fore-

- **Familie:** bjørnefamilien (*Ursidae*)
- **Bestand i Norge:** 126 individer registrert ved DNA materiale i 2006 og 2007
- **Bestand i Sverige:** ca. 2800 (2007)
- **Bestand i Finland:** 810-860 (2005)
- Fredet i Norge i 1973
- Vurdert som sterkt truet i Norsk Rødliste 2006
- **Vekt:** 100-350 kg
- **Kroppsstørrelse:** inntil 2,8 m lang, mankehøyde inntil 1,5 m
- **Levealder:** inntil 30 år
- **Kullstørrelse:** 1-4 unger, vanligvis 2-3
- **Føde:** planter, bær, insekter, elg, rein, sau

går i mai-juni. Når ungene fødes måler de ca. 25 centimeter og veier bare 3-500 gram. Når de forlater hiet i mai, er de på størrelse med en hundevalp og på høsten kan de veie opp mot 30 kilo. Ungene går sammen med mora hele det første leveåret, i mange tilfeller også året etterpå. Sen kjønnsmodning, lange intervaller mellom hvert kull og høy dødelighet blant unge dyr gjør bjørnen til en sårbar art.

Visste du at...?

- En bjørn kan nå en toppfart på 60 km/t.
- Bjørnen har dårlig syn, derfor ser vi av og til at den reiser seg opp på bakbeina. Dette er altså for å få bedre oversikt, og ikke for å angripe eller true slik som mange tror.

Ulv – *Canis lupus*

Ulvene i Norge

I Skandinavia er ulven et sjeldent rovdyr. Ulvene som opptrer i Sør-Norge utgjør en del av en sør-skandinavisk bestand med tyngdepunkt i Sør-Sverige. Opprinnelsen til denne bestanden var tre ulver som på 1980- og 90-tallet utvandret fra den finsk-russiske bestanden. Av den grunn er ulvene i Sør-Skandinavia nært beslektet med hverandre, og det kan oppstå negative effekter av innavl. Framtidig innvandring av ulv fra den finsk/russiske bestanden kan derfor ha stor betydning for den skandinaviske ulvebestanden. Nye gener kan bidra til å redusere de negative konsekvensene av innavl. Det er ved hjelp av DNA-analyser av ekskrementer påvist innvandret ulv fra Finland/Russland i Norge og Sverige de siste årene, men disse har så langt vi kjenner til ennå ikke bidratt i reproduksjon.

Ulveflokken

Flokkadferd er karakteristisk for hundedyr, og dette skiller ulven klart fra gaupe, jerv og bjørn. Flokken kommuniserer gjennom kroppsspråk, luktmarkering og lyder. De karakteristiske ulvehylene kan under gode forhold høres på rundt en mils avstand. Ulven avsetter lukt i form av urin i ytterkanten av leveområdet for å markere reviret. Leveområdets størrelse er avhengig av mattilgangen, og varierer fra 300–2000 km² i Skandinavia, med et gjennomsnitt på 900–1200 km².

Rangordningen er streng i ulveflokk. På toppen står alfaparet. De er de første til å angripe byttedyr og til å jage bort fremmede ulver. Belønningen er de beste kjøttstykkene og retten til å bli foreldre. Som oftest er det bare alfaparet som får lov til å pare seg. Det er altså bare en del av den potensielle formeringsevnen i flokken som utnyttes.

Paringstida er i februar-mars. Etter ni uker fødes valpene i et hi. Hiet er ofte gravd ut i sand- eller grusbakker, men kan også være en bergsprekk, ei vindfallsrot eller et gammelt reve- eller grevlinghi. Når valpene er to-tre uker gamle er de i stand til å se og høre, og etter en måned gjør de oppdagelsesturer utenfor hiet. To måneder etter fødselen er valpene uavhengige av morsmelk og flokken forlater det avgrensede hi-området.

Dødeligheten hos ulvevalper er høy. De voksne ulvene har imidlertid få fiender bortsett fra mennesker. Sykdom, ulykker og trafikkdød forekommer, men den helt dominerende dødsårsak hos ulv i Skandinavia er legal og illegal jakt.

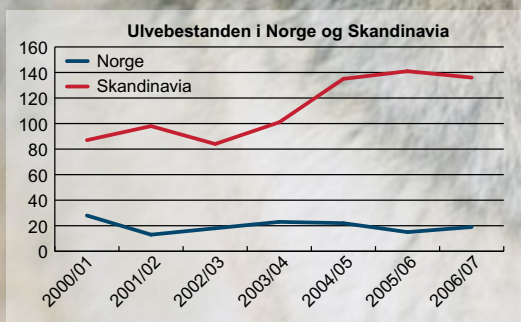
Ut på vandring

Når valpene blir kjønnsmodne, ofte i sitt andre leveår, vil de fleste forlate flokken og legge ut på vandringer i håp om å treffe en partner og opprette et eget territorium. Det er som oftest slike unge, uerfarne individer på vandring som ferdes langt utenfor det vanlige utbredelsesområdet for ulv. Enslige streifyr kan vandre flere titalls mil på kort tid.

Elgen er viktigste byttedyr

Ulvens valg av byttedyr beror for en stor del på hvilke arter som er tilgjengelige. Ulven er en utpreget kjøtteter, med klauvdyr som viktigste føde. Elg er det viktigste byttedyret for ulv over store deler av utbredelsesområdet i Skandinavia, Europa, Asia og Nord-Amerika. Analyser av ekskrementer fra skandinaviske ulvereviser at mer enn 95 prosent av alt kjøtt som ulven spiser kommer fra elg. Dette betyr at etablering av ulv under visse betingelser kan ha stor innvirkning på den lokale elgstammen. Hvor stor betydning ulv har på elgstammen vil blant annet avhenge av elgstammens tetthet.

- **Familie:** hundefamilien (*Canidae*)
- **Bestand i Norge:** 19-23 (2006-2007)
- **Bestand i Sverige:** 117-146 (2006-2007)
- **Bestand i Finland:** ca. 200 (2006-2007)
- Fredet i Norge i 1971
- Vurdert som kritisk truet i Norsk Rødliste 2006
- **Vekt:** 35-55 kg
- **Kroppsstørrelse:** ca. 1 m lang, mankehøyde inntil 90 cm
- **Levealder:** inntil 15 år
- **Kullstørrelse:** 1-8 valper, vanligvis ca. 5
- **Føde:** elg, rådyr, hare, skogsfugl, sau, rein

Visste du at...?

- Ulven gjør minst skade på sau av de fire store rovdynene i Norge.
- En ulvetispe født og merket i Hedmark vandret 1100 km til Nord-Finland, den lengste utvandringen observert hos ulv.

Kongeørn – *Aquila chrysaetos*

Utbredelse

Kongeørn har en vid utbredelse på den nordlige halvkule. Den hekker i store deler av Nord-Amerika, Europa og østover gjennom Russland til Stillehavet, i deler av Nord-Afrika og deler av Asia sør for Russland. I Norge hekker kongeørn i alle fylker bortsett fra Vestfold, Østfold og Oslo og Akershus.

Bestand

Kongeørn ble fredet i Norge i 1968, og etter dette har antallet kongeørn økt moderat. Bestandstallene oppgis i par/territorier. Hvert par har sitt territorium som de forsvare mot andre kongeørner. Ikke alle territorier er i bruk hvert år. Kongeørnbestanden er i 2008 vurdert til 1163-1441 par/territorier. Dette er en økning fra 2002 hvor bestanden ble estimert til 836-1190 par/territorier.

Undersøkelser fra Sverige viser at det var hekforsøk i 57 prosent av de kjente territoriene i 2007, og av disse var det bare 48 prosent som var vellykkede hekkinger. Det vil si at hekkingen kun var vellykket i 27 prosent av territoriene. Dette ble likevel ansett som et godt år. I Norge viser tall fra utvalgte områder samme mønster.

For hele Europa regner man med at det finnes et sted mellom 5000 og 6000 par. Norge har altså en stor andel av den europeiske kongeørnbestanden.

Leveområde og forflytning

I Norge hekker kongeørn i skog og fjelltrakter, samt på øyer langs kysten (særlig fra Møre og Romsdal og nordover). Fjellnære skogsområder er svært viktige leveområder for kongeørnen. Voksne kongeørner er stort sett standfugler som holder seg i territoriet sitt året rundt.

Ringmerkingsstudier viser at ungfuglene som ikke har egne territorier trekker sørover eller ut til kysten i løpet av høsten. I de senere år har flere kongeørnungen i Finnmark blitt utstyrt med satellittsendere. Data fra disse senderne tyder på at de fleste ungfugler trekker ut av fylket på den mørkeste tiden av vinteren, og kommer tilbake fra slutten av mars. Ungfuglene kan trekke lange strekninger i sørlig retning, opptil 1500 km, og overvintringsområdet dekker store deler av Fennoskandia, fra sør i Finland og Sverige opp til Lofoten.

Forplantning

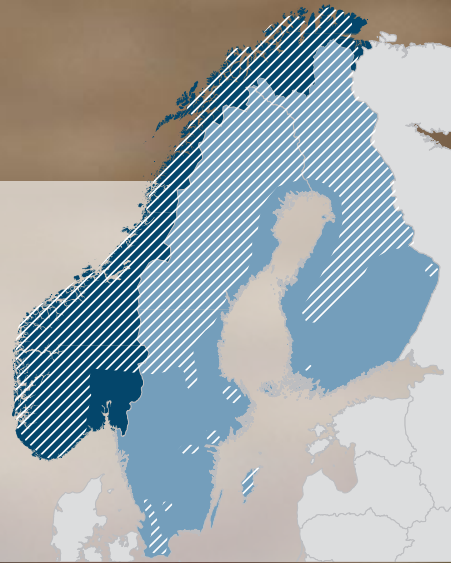
Kongeørn hekker fra 3-4-årsalderen og legger vanligvis to egg. Reiret kan ligge i bergvegger eller i store trær. Eggleggingen starter allerede i mars-april. I den perioden kongeørnen har egg er den følsom for forstyrrelser. Når eggene er lagt, ruges de i ca. 43 dager og etter klekking blir ungene i reiret i 10-11 uker. I løpet av juli vil ungene være flyvedyktige. Kongeørnen har ofte flere alternative reir innenfor sitt territorium som den veksler på å bruke. I år med svak småviltbestand kan ørneparet stå over hekking.

Føde

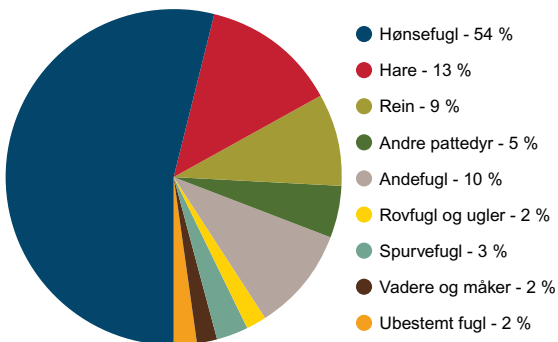
Kongeørnens føde består i hovedsak av fugl og pattedyr. Ørnen kan nedlegge et bytte på størrelse av en trost og helt opp til reinsdyr størrelse. Kongeørnen er en svært god jeger, men er samtidig en åtselseter. Når det gjelder større byttedyr som rein er det ofte vanskelig å avgjøre om ørnen har nedlagt byttet selv, eller om den har funnet det som kadaver.

Forskning fra indre deler av Finnmark har vist at hønsefugl utgjør over halvparten av føden i den tiden kongeørnen har unger i reiret. I dette området utgjorde hare 13 prosent av føden og

- **Familie:** haukefamilien (*Accipitridae*)
- **Bestand i Norge:** 1160-1440 (2008)
- **Bestand i Sverige:** ca. 800 (2007)
- **Bestand i Finland:** ca. 400 (2007)
- Fredet i Norge i 1968
- Vurdert som nær truet i Norsk Rødliste 2006
- **Vekt:** hunn 3,2-6,7 kg, hann 2,7-5,0 kg
- **Kroppslengde:** 80-95 cm
- **Levealder:** inntil 32 år
- **Kullstørrelse:** 1-3 egg, vanligvis 2
- **Føde:** hare, hønsefugler, rein, smågnagere, åtsel

Føde hos hekkende kongeørn i Finnmark

rein 9 prosent. For andre deler av landet eller til andre tider av året vil byttedyrs sammensetningen avvike til dels kraftig fra dette. For kongeørn som hekker på kysten vil for eksempel sjøfugl inngå som en viktig del av føden.

Visste du at...?

- Kongeørnhunnen er større enn hannen.
- Kongeørnen kan oppnå en fart på 150 km/t når den stuper etter et bytte.
- Kongeørnpar holder ofte sammen hele livet.

Forvaltning av rovvilt i norsk natur

I følge *Viltloven* er alle viltarter fredet, med unntak av arter det er funnet grunnlag for å tillate jakt på. Jerv, bjørn, ulv og kongeørn er i dag totalfredet i Norge. Felling av disse artene er begrunnet ut fra behovet for å forhindre at rovvilt gjør skade på husdyr og tamrein. Gaupe er en jaktbar art.

Norge har forpliktet seg til å ta vare på sjeldne og truede arter gjennom internasjonale avtaler som Bern-konvensjonen og konvensjonen om biologisk mangfold. I dag forvaltes gaupe, jerv, bjørn, ulv og kongeørn etter Stortingsmelding nr. 15 (2003-2004) *Rovvilt i norsk natur*, og Stortingets behandling av denne (Innst. S. nr. 174 (2003-2004)). Nærmere bestemmelser er gitt i forskrift 18. mars 2005 om forvaltning av rovvilt (rovviltforskriften).

Dagens politiske målsetting - både beitedyr og rovvilt

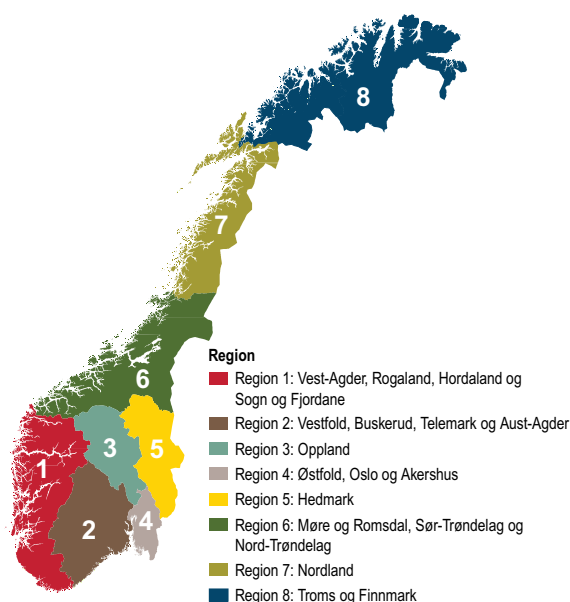
Dagens politiske målsetting er todelt. Den skal sikre bærekraftige rovviltbestander, og en fortsatt aktiv og allsidig bruk av utmarksressursene og levende lokalsamfunn. Dette innebærer blant annet et mål om å begrense yngleområder for rovdyr, og å tilpasse husdyrholdet i områder hvor det er mål om yngling av rovdyr. Det vil si at ulike typer tiltak og virkemidler er aktuelle i ulike geografiske områder.

Forvaltningsregioner og rovviltnemnder

Ved behandlingen av St.meld. nr. 15 (2003-2004) *Rovvilt i norsk natur*, fastsatte Stortinget grensene for åtte forvaltningsregioner for rovvilt. Grensene følger fylkesgrenser, og er ikke avgrenset ut

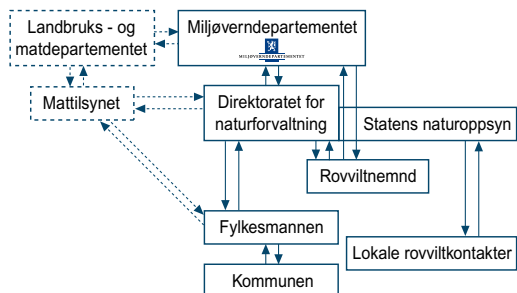
fra geografisk utbredelse av rovviltartene. Det er derfor viktig at det er et samarbeid mellom forvaltningsregionene om bestandsforvaltningen.

Kart over forvaltningsregioner

Hver forvaltningsregion styres av en politisk valgt rovviltnemnd. De enkelte rovviltnemndene har ansvar for at den nasjonale politikken gjennomføres i sin region. Nemndene utarbeider en regional forvaltningsplan for rovvilt som skal prioritere områder for både rovvilt og beitedyr. Nemndene har også ansvar for prioritering av forebyggende og konfliktdependende tiltak, samt ansvar for de ulike jakt- og fellingsregimer for rovvilt i regionen. I tillegg har fylkesmennene, Direktoratet for naturforvaltning og flere andre aktører viktige oppgaver i rovviltforvaltningen.

Aktørene i rovviltforvaltningen og sentrale samarbeidsorganer

Forvaltningsområdet for ulv

I Norge er det opprettet et eget forvaltningsområde for ulv. Det nasjonale bestandsmålet på tre årlige ynglinger av ulv skal nås innenfor dette området. Området omfatter hele Oslo og Østfold fylker, og deler av Akershus og Hedmark fylker.

Kart over forvaltningsområdet for ynglende ulv

Bestandsmål

I Norge er bestandsmål for rovvilt definert som antall årlige ynglinger av artene gaupe, jerv, bjørn og ulv. For kongeørn er målet å opprettholde en bestand på 850-1200 hekkende par. Bestandsmålene ble vedtatt av Stortinget i 2004.

Rovviltregion	Gaupe	Jerv	Bjørn	Ulv
Region 1 Vest-Norge	-	-	-	-
Region 2 Sør-Norge	12	-	-	-
Region 3 Oppland	5	4	-	-
Region 4 Oslo/Akershus/Østfold	6	-	-	3*
Region 5 Hedmark	10	5	3	3*
Region 6 Midt-Norge	12	10	4	-
Region 7 Nordland	10	10	2	-
Region 8 Troms og Finnmark	10**	10***	6	-
Totalt for Norge	65	39	15	3

* Region 4 og 5 har felles mål for ulv innenfor forvaltningsområdet for ynglende ulv

** Hvorav 4 ynglinger i Finnmark

*** Hvorav 3 ynglinger i Finnmark

Hvis du kommer over spor eller sportegn etter rovvilt, bør du melde fra til Statens naturoppsyn i ditt område. Se informasjon om lokale og regionale rovviltkontakter på www.dirnat.no

Overvåking

I dag overvåkes gaupe, jerv, bjørn, ulv og kongeørn gjennom Nasjonalt overvåkingsprogram for rovvilt. Målet med dette programmet er å standardisere, systematisere og koordinere overvåkingsaktiviteten på landsbasis, og å sikre at det blir en nasjonal og enhetlig bearbeiding, sammenstilling og presentasjon av data. I den grad det er mulig koordineres overvåkingsarbeidet med Sverige og Finland.

Overvåkingsansvar

Det er Direktoratet for naturforvaltning som har hovedansvaret og finansierer overvåkingsprogrammet, mens Norsk institutt for naturforskning (NINA) er oppdragstaker og sørger for innsamling, tolking og systematisering av data.

Feltregistreringene for overvåking av rovdyr gjennomføres årlig. Dette arbeidet utføres i hovedsak av Statens naturoppsyn med bistand fra en rekke lokale aktører. For overvåking av ulv har Høgskolen i Hedmark ansvar for feltregistreringer og overvåking, og Norges Jeger- og Fiskeforbund har ansvar for linjetaksering av gaupe i noen utvalgte fylker.

Metodene som benyttes for overvåking av rovdyr baseres i stor grad på springer på snø. I tillegg blir opplysninger om andre spor- og synsobservasjoner sjekket og registrert, opplysninger ved dokumentasjon på skader på husdyr og tamrein registreres og døde rovdyr undersøkes.

Lokal medvirkning

Mye av informasjonen som finnes om rovvilt i dag er basert på informasjon fra lokalbefolkningen. Gjennom å melde fra om observasjoner av rovdyr eller sportegn bidrar lokalbefolkningen til å bedre grunnlaget for forvaltningen. Lokal medvirkning sikres gjennom en aktiv bruk av rovvilt-kontakter og lokale aktører. Et annet eksempel på lokal medvirkning er elgjegeres innsamling av bjørneekskremer som DNA-analyseres og gir bedre kunnskap om bjørn i Norge.

Overvåkingsmetoder:

Gaupe

- Registrering av familiegrupper
- Registrering av kryssende gaupespor langs et fast nettverk av 3 km lange indekslinjer
- DNA-analyser av hår og ekskrementer

Jerv

- Ynglereregistrering
- DNA-analyser av ekskrementer

Bjørn

- Observasjoner av binne med unger
- DNA-analyser av hår og ekskrementer

Ulv

- Registrering av familiegrupper og revirmarkerende par
- Registrering av annen stasjonær ulv

Kongeørn

- Kartlegging av territorier
- Overvåking av ungeproduksjon og voksenoverlevelse i utvalgte områder
- DNA-analyser av fjær

Jakt og felling

Rovviltbestandene reguleres ved jakt og felling. Av rovviltartene omtalt i denne brosjyren er det kun gaupe som har fastsatt jakttid. Bestanden av gaupe i Norge er av en slik størrelse at den reguleres gjennom kvotejakt. Kvotejakt er en ordinær jakt på et bestemt antall individer fastsatt av den regionale rovviltnemnda eller Direktoratet for naturforvaltning. Kvotejakt på gaupe starter 1. februar og varer til og med 31. mars.

Skadefelling

Myndighetene kan gi tillatelse til å felle bestemte individer av rovdyr og kongeørn som påfører betydelig skade, eller som kan utgjøre en alvorlig trussel mot bufe eller tamrein. Forebyggende tiltak må være vurdert som lite egnet til å avgrense skaden før en skadefellingstillatelse gis.

På grunn av at artenes bestandssituasjon varierer, og på grunn av de ulike områdenes betydning for beitedyr og yngling av rovdyr, vil terskelen for å tillate skadefelling variere mellom artene og mellom ulike områder. Det vil være lettere å få skadefellingstillatelse utenfor et område hvor det er mål om yngling enn innenfor.

Lisensfelling

Dersom det er nødvendig å regulere veksten i en bestand av jerv, bjørn eller ulv, kan den regionale rovviltnemnda eller Direktoratet for naturforvaltning åpne for lisensfelling. I likhet med skadefelling har lisensfelling til hensikt å begrense skade, men lisensfelling er ikke knyttet til konkrete skadesituasjoner. Lisensfellingsperiodene varierer ut fra den enkelte arts økologi og yngletid.

Lisensfellingsperioder

- **Lisensfelling jerv:** 10. september til og med 15. februar
- **Lisensfelling bjørn:** 1. september til og med 15. oktober
- **Lisensfelling ulv:** 1. januar til og med 15. februar innenfor forvaltningsområdet for ynglende ulv. 1. oktober til og med 31. mars utenfor forvaltningsområdet for ynglende ulv.

Ulovlig jakt

Ulovlig jakt på rovvilt kompliserer forvaltningen av artene. Dersom omfanget av ulovlig jakt er stort kan det bli vanskelig å innfri våre nasjonale mål og internasjonale forpliktelser. Det gir også forvaltningen mindre handlingsrom i forhold til å felle individer som gjør stor skade.

Et alvorlig aspekt ved ulovlig jakt er også at flere av jaktmetodene som benyttes påfører dyr store lidelser. Bruk av gift, fotsakser og feller uten tilsyn er eksempler på dette. I tillegg rammer slike metoder også dyr og fugler de ikke er tiltenkt.

Ulovlig jakt på rovvilt kan straffes med inntil to års fengsel, i svært alvorlige saker kan en straffes med inntil seks års fengsel.

Skader på husdyr, tamrein og hunder

I områder hvor tap av husdyr og tamrein til rovvilt har økt, har også oppmerksomheten rundt rovvilt og rovviltforvaltningen økt. Av husdyrartene er det i hovedsak sau som tas av rovvilt, og enkelte besetninger av sau kan rammes svært hardt. Tamrein er det eneste beitedyret som benytter utmarksområdene hele året. Dette gjør reindriftsnæringen spesielt sårbar overfor rovvilt, og gjør sameksistens mellom rein og rovvilt særlig problematisk. I de senere år har det også blitt rapportert om flere tilfeller hvor hunder er blitt drept av ulv. Dette gjelder hovedsakelig jakthunder under jakt i de områder hvor det finnes revirhevdende ulv.

Erstatning for tap av husdyr og tamrein til rovvilt

I 1977 vedtok norske myndigheter å utbetale erstatning til husdyreiere og reineiere som blir utsatt for store tap på grunn av rovvilt. Tapsomfanget varierer en del fra år til år. Dette skyldes både naturgitte forhold og bestandsutvik-

lingen for de ulike rovviltartene. Den generelle trenden er likevel at antall erstattede husdyr og tamrein har økt i Norge siden begynnelsen av 1990-tallet.

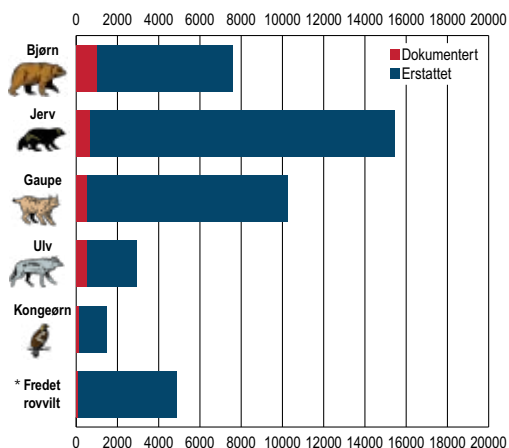
Det utbetales erstatning for husdyr og tamrein som er dokumentert eller sannsynlig drept av gaupe, jerv, bjørn, ulv eller kongeørn. Dokumentasjon av rovviltskade gjennomføres av Statens naturoppsyns regionale og lokale rovviltkontakter.

I tilfeller hvor det ikke er funnet kadaver eller det ikke er mulig å fastslå skadeårsak, kan det utbetales erstatning etter en skønnsvurdering. I en slik vurdering inngår en rekke faktorer som blant annet kunnskap om beitedyrene og beiteområdene, kunnskap om forekomst av store rovdyr og kongeørn i områdene og tapshistorikk i området og i tilgrensende områder. Hoveddelen av utbetalingene skjer ved at det anses som sannsynlig at skadene er gjort av rovvilt.

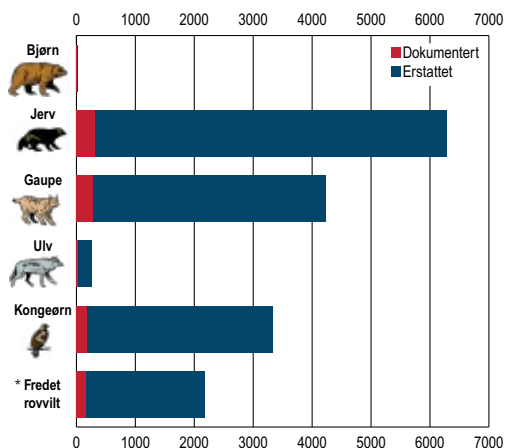
Erstatning for husdyr og tamrein tapt til rovvilt kan søkes via et elektronisk søknadssenter på www.rovviltportalen.no

Sau dokumentert og erstattet som drept av rovvilt i 2007

Rein dokumentert og erstattet som drept av rovvilt i 2006/2007

* Betegnelsen Fredet rovvilt viser til tilfeller hvor det ikke kan fastslås med sikkerhet hvilken av de fem artene som har voldt skaden.

I 2007 ble det utbetalt erstatning for 39 600 sau og lam som drept av fredet rovvilt. Dette utgjorde en samlet utbetaling på 77,5 mill kroner.

I reindriftsåret 2006/2007 ble det utbetalt erstatning for 15 400 tamrein som drept av fredet rovvilt, med en samlet utbetaling på 39,5 mill kroner.

Ulv og hund

Vår tradisjonelle jaktform med bruk av hund foregår på en slik måte at det lett kan oppstå kontakt mellom ulv og hund. Ulv vil vanligvis unngå konfrontasjoner med mennesker. Det er i hovedsak drivende og losende hunderaser som angripes og skades eller drepes av ulv. Undersøkelser tyder på at antallet hunder som angripes av hver rase står i forhold til antall jaktdager med rasen.

I Norge er det registrert 54 tilfeller hvor hund har blitt drept eller skadet av ulv i perioden 2000-2007. Disse konfrontasjonene har, med ett unntak, oppstått i Hedmark, Akershus og Østfold, det vil si i eller ved områder med revirhevdende ulv.

Årsaken til at ulver angriper hunder er uviss, men kan skyldes at ulven anser hunder som en konkurrent om bytte eller at hunder blir oppfattet

som ulver (det er ikke uvanlig at ulver angriper andre ulver som kommer inn i territoriet).

Forebyggende tiltak mot rovviltskader

Spesielt i områder hvor det er vedtatt et mål om årlige ynglinger av rovvilt, vil tiltak rettet mot å forebygge skader av rovvilt være et viktig virkemiddel mot årlige store tap av husdyr og tamrein. Å skille rovdyr og beitedyr i hele eller deler av beitesesongen er det tiltaket som har størst forebyggende effekt.

I tillegg kan det søkes om midler til tiltak som kan gjøre lokalsamfunn bedre i stand til å håndtere konflikter som rovdyr kan skape. Tiltakene skal bidra til økt kunnskap om og forståelse for rovvilt.

Det kan søkes om midler til forebyggende og konfliktdependende tiltak mot rovviltskader elektronisk på www.rovviltportalen.no

Menneske og rovdyr

Det er ikke mange mennesker som opplever å møte rovdyr i naturen. For mange vil dette være en stor naturopplevelse, men noen mennesker har frykt for store rovdyr som bjørn og ulv. Ofte er frykten knyttet til barn og en oppfatning om barns sårbarhet overfor rovdyr, men også frykt for egen sikkerhet i forhold til å bevege seg i utmarka.

Bjørn og ulv

Det er særlig i noen områder med forekomst av bjørn og ulv at denne problematikken har blitt framtrедende. Det er derfor viktig å få fram kunnskap om menneskers forhold til rovvilt både gjennom utredninger og forskningsprosjekter.

Forskning og forskningsprosjekter om rovdyr og lokalsamfunn har vist at rovviltkonflikten i liten grad dreier seg om økonomiske konflikter. Det pekes derimot på at de aller fleste mennesker er opptatt av verdier som egen og familiens sikkerhet og trygghet, og kontroll over nødvendige ressurser i nærmiljøet.

Er rovdyr farlige?

Som oftest vil rovdyr forsøke å unngå mennesker, men det kan oppstå situasjoner hvor bjørn eller ulv kan opptre truende overfor mennesker.

Dette vil i hovedsak være situasjoner hvor rovdynet føler seg truet eller er skadet, eller når rovdynet har unger i nærheten og dermed vil skremme bort inntrengere og forsvare seg og avkommet.

Flere forskningsprosjekter har undersøkt og beskrevet situasjoner med møter mellom mennesker og bjørn. I Det skandinaviske bjørneprosjektet fant forskerne at i ca. 80 prosent av møter mellom mennesker og bjørn ble bjørnens adferd ikke tolket som aggressiv. De fleste bjørnene forsvant umiddelbart når de oppdaget mennesket. Tilfeller hvor det har oppstått skade har som oftest vært i jaktsituasjoner.

Selv om sannsynligheten for angrep fra bjørn er liten, er det viktig at mennesker som oppholder seg i områder med bjørn har kunnskap om hvordan en bør opptre. Mye nyttig informasjon er samlet i brosjyren "Er bjørnen farlig?". Brosjyren er å finne på www.rovviltportalen.no, i tillegg til at den kan bestilles i trykt form hos Direktoratet for naturforvaltning.

Møte med rovdyr:

- Hvis du oppdager rovdyr som ikke har oppdaget deg er det fornuftig å vike av og forlate stedet rolig.
- Hvis dyret har oppdaget deg, opptre rolig og forsøk ikke å skremme dyret med tilrop eller bevegelser. Trekk deg rolig tilbake.
- Hvis dyret virker truende, kan det være et tegn på at det er unger i nærheten. Trekk deg rolig tilbake og snakk med rolig stemme.
- Skyt aldri mot en bjørn i selvforsvar. Hvis du avfyrer et ikke-dødelig skudd, setter du deg selv i en farlig situasjon. Skadeskutte dyr kan opptre aggressivt, og en skadeskutt bjørn er en farlig bjørn.

Informasjon om rovvilt

Svært mange mennesker er opptatt av rovvilt. Både ut fra en fascinasjon over disse artene som en så sjelden møter i naturen, og ut fra næringsutøvernes hverdag og konfliktene disse artene skaper.

For å minske konflikter, øke forståelsen mellom interessegrupper og skape tillit mellom ulike aktører er informasjon om rovvilt svært viktig. Åpenhet og informasjon er også en forutsetning for godt samarbeid mellom aktører.

På Direktoratet for naturforvaltning sitt nettsted www.rovviltportalen.no legges det ut oppdatert informasjon om bestandstall, politiske målsettinger, informasjon om rovviltskader og om jakt og fellingstillatelser. Rovviltportalen gir nyttig informasjon om beslutningsgrunnlaget for forvaltningen, når ting skjer, hvor det skjer, og konsekvensene av rovviltpolitikken.

Les mer om rovvilt:

www.rovviltportalen.no

Foto: © Roy Mangersnes / NN / Samfoto

(s. 1 og 5, bildene er tatt under kontrollerte forhold)

© Roy Andersen (s. 1)

© Bo Kristiansson (s. 1 og 8)

© Ole Knut Steinset (s. 1)

© Lars Løfaldli (s. 1)

© Lars Gangås (s. 2, 16, 22-23)

© John Linnell (s. 4)

© Morten Kjørstad (s. 6)

© Baard Næss / NN / Samfoto (s. 7)

© Erlend Haarberg / NN / Samfoto (s. 9)

© Tom Schandy / NN / Samfoto

(s. 11 bildet er tatt under kontrollerte forhold og 13)

© Erlend Haarberg (s. 17)

© Johan Trygve Solheim (s. 18)

© Anders Sjøberg/Dellarte.tv (s. 20 og 21)

© Thomas Holm Strømseth (s. 24)

Direktoratet for naturforvaltning (DN) er det sentrale, utøvende og rådgivende forvaltningsorganet innenfor bevaring av biologisk mangfold, friluftsliv og bruk av naturressurser. DN's visjon, **For liv i naturen og natur i livet**, er et uttrykk for dette. DN er administrativt underlagt Miljøverndepartementet.

Myndigheten til å forvalte naturressurser er gitt gjennom ulike lover og forskrifter. Ut over lovbestemte oppgaver har direktoratet også ansvar for å identifisere, forebygge og løse miljøproblemer ved samarbeid, rådgivning og informasjon overfor andre myndigheter og grupper i befolkningen.

Direktoratet for
naturforvaltning